

EDUCACIÓ

Projectes Educatius:
Guia Didàctica
del Professorat

València Republicana

+ info: 962 084 283 / 962 082 146
sccproyected@valencia.es
www.educacio-valencia.es

AJUNTAMENT
DE VALÈNCIA

València
Ciutat Educadora

Projectes Educatius

València 2018

Edita:

Ajuntament de València
Regidoria d'Educació
Projectes Educatius

Coordinació:

Marina Eva Scarpati Orazi
Cap de secció de Projectes Educatius

Autor:

Néstor Morente y Martín
Doctor en Història de l'Art

Disseny portada:

Yinsen

ISBN 978-84-9089-128-5

Depòsit Legal: V-1227-2018

ÍNDEX

Introducció.....	6
1. Objectius.....	8
2. Continguts.....	10
2.1. ¿Per a què rescatar la memòria històrica de València?.....	10
2.2. La República.....	12
2.3. El Govern de la República.....	15
2.4. Lls alcaldes de la València republicana.....	19
2.5. Els carrers de la València republicana.....	27
2.6. València ciudad refugi de la República.....	30
2.7. Els nous símbols de la República.....	32
3. Metodologia.....	38
Bibliografia.....	42
Apèndix documental.....	44

Introducció

Lluís Dubón (detall). *Cartell d'Esquerra Valenciana*. 1936. (Foto: Néstor Morente)

València republicana és un projecte educatiu creat el 2018 i inclòs en el grup de programes d'“Educant en el territori”, concretament en l'apartat de *Ciutat construïda, ciutat viscuda*, conjuntament amb altres programes com ara *Balansiya, València en l'època islàmica* o *Valentia, la vida en una ciutat romana*.

Són huit dècades en les quals pràcticament ha romàs en el silenci el període en el qual el poble va decidir instal·lar a Espanya la primera democràcia de la seua història el 14 d'abril de 1931. D'ací la necessitat d'incorporar esta activitat a les propostes educatives de l'Ajuntament de València. A més, és important destacar la rellevància d'esta ciutat per a la II República com a capital de l'Estat entre 1936 i 1937, en ple conflicte bèl·lic.

En esta *Guia didàctica del professorat* s'inclou informació sobre el període de la València republicana, des dels seus alcaldes i carrers, així com anècdotes i curiositats que són de necessari interès per a poder comprendre el desenvolupament històric del període. D'altra banda, també s'hi inclou una breu formació sobre el mateix concepte de República, així com els principals símbols associats a esta.

1. Objectius

- a) Conéixer els fets fonamentals que expliquen la història de la ciutat de València durant el període de la II República espanyola.
- b) Considerar el fet cultural del període republicà en aquells aspectes que han arribat fins als nostres dies i influïxen en la nostra vida.
- c) Descriure aspectes de la realitat històrica de València durant la II República.
- d) Promocionar la història, patrimoni, societat i cultura del període de la II República a València.
- e) Reconéixer els canvis urbanístics més considerables de la II República i la seua integració o transformació en l'actualitat.
- f) Fomentar la cultura i els valors democràtics que va portar a Espanya la II República espanyola, concretament els desenvolupats en la ciutat de València.
- g) Crear actituds en l'alumnat sobre la responsabilitat de conservar el patrimoni cultural de la Segona República, tant el material com l'immaterial com a font imprescindible per a la correcta interpretació i evolució de la nostra història.

2. Continguts

2.1. Per a què rescatar la memòria històrica de València?

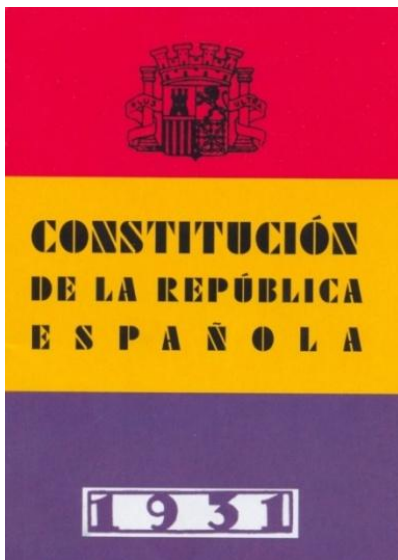

Rafael Raga (detall). Escut de València dissenyat per a un cartell de Falles, 1932.

Recuperar la memòria històrica de la ciutat de València durant el període de la II República, amb especial atenció als esdeveniments ocorreguts durant el conflicte bèl·lic, és una labor destinada a conscienciar la població des de l'educació primària del fet històric de la primera democràcia, en la qual el sufragi universal i el vot femení, així com la pronunciació d'un Estat laic o la seua renúncia a la guerra, van ser els símbols més destacats.

Amb este objectiu es restitueix la dignitat de totes les persones que van defensar la legalitat republicana i que per este motiu van ser víctimes de la dictadura franquista amb pena de presó, exili, mort o altres circumstàncies com l'oblit i el silenci.

Oblit que pràcticament s'ha prolongat fins als nostres dies. D'ací la necessitat urgent de conscienciar i recuperar la memòria històrica de València.

ARTICLE 6é

Espanya renuncia a la guerra com a instrument de política nacional.

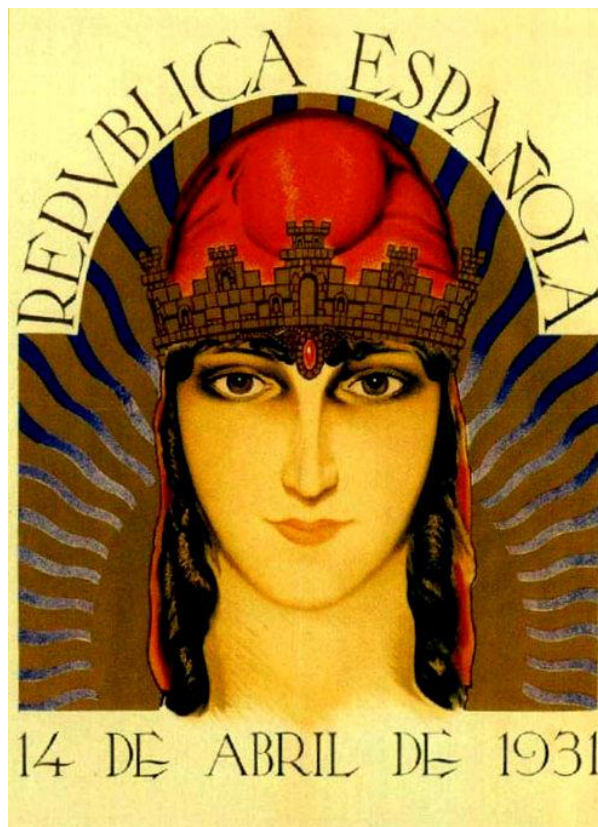
CONSTITUCIÓ DE LA REPÚBLICA ESPANYOLA, 1931

VIII

Una reforma agrària profunda que liquide la vella propietat semifeudal aristocràtica, que, per no tindre sentit humà, nacional i econòmic, ha sigut sempre el major obstacle per al desenvolupament de les grans possibilitats del país.

DECLARACIÓ DE PRINCIPIS DEL GOVERN DE LA REPÚBLICA ESPANYOLA. 1938

2.2. La República

Lluís Dubón. *Al·legoria de la República espanyola*. 1931. Fundació Pablo Iglesias. Madrid.

República:

«Forma de govern representativa, en la qual el càrrec de cap d'estat no és hereditari ni vitalici, sinó resultat d'una elecció popular, directa o indirecta.»

DICCIONARI VALENCIÀ.
GENERALITAT VALENCIANA

El 4 de juliol de 1776, els Estats Units d'Amèrica van signar la Declaració d'independència del Regne de Gran Bretanya, que va donar com a resultat la formació d'una nova nació que va ser constituïda amb el model de república –la primera de l'edat contemporània. L'any 1789 s'iniciava la Revolució Francesa i amb esta el començament d'una nova era en la qual s'anirà formant i desenvolupant un nou model polític basat en els drets dels ciutadans, les constitucions i la independència dels territoris iberoamericans, la república es el sistema d'esta nova era en la qual la llibertat i el progrés són els principals objectius.

Espanya va proclamar la seua Primera República l'11 de febrer de 1873. Va tenir caràcter federal i va durar escassos onze mesos, prolongats uns altres pocs més com a república unitària. No obstant això, l'esperit republicà com a alternativa a la monarquia va romandre en molts ciutadans. Un d'ells va ser l'escriptor i polític valencià Vicent Blasco Ibáñez, que va dedicar la seua vida i la seua obra a la defensa d'una república per a Espanya, de manera que es convertirà en el principal referent des de València. Gràcies a intel·lectuals com Blasco Ibáñez va ser possible l'arribada de la Segona República espanyola, encara que per pocs anys no va poder gaudir-ne, perquè va morir exiliat en Mentó (França) l'any 1928.

Blasco Ibáñez va participar activament en la causa republicana, principalment des de dos fonts que ell mateix havia fundat: el diari *El Pueblo*, el 1894, i el Partit Unió Republicana Autonomista (PURA), el

1908. La seua oratòria i la seua il·lusió, així com entusiasme per l'arribada de la República, van calar en el poble valencià que el va acollir en mítings multitudinaris i posteriorment amb el suport electoral al seu partit durant tot el període republicà fins a la Guerra Civil, en què es formarà el Front Popular. El seu ideari polític, fins i tot forma de vida i d'entendre la cultura, es va denominar blasquisme i els seus seguidors, *blasquistes*.

Camilo Delhom. *Efígie de Blasco Ibáñez en el segell de Correus-Sèrie Bàsica de la Segona República espanyola.*
1932.

“La República acabarà amb els privilegis fiscals i la desigualtat tributària. Tots els espanyols han de contribuir per igual a les despeses de l'Estat, sense cap privilegi de classe, i no es just que continue la situació present en la qual el pobre i el petit propietari paguen més que els rics”

VICENT BLASCO IBÁÑEZ

2.3. El Govern de la República

Els dotze presidents del Consell de Ministres de la Segona República espanyola (1931-1939)

La forma de Govern de la Segona República espanyola es constituïx en el president de la República o cap de l'Estat i el president del Govern o del Consell de Ministres. Per tant, podem dividir el període republicà comprés entre 1931 i 1939 en quatre etapes principals:

- 1- Govern provisional (1931)
- 2- Bienni progressista (1931-1933)
- 3- Bienni conservador (1933-1936)
- 4- Front Popular (1936-1939)

Un total de 12 presidents del Govern van dirigir el destí de la República espanyola, independentement dels dos presidents de la República: Niceto Alcalá Zamora i Manuel Azaña.

Adolfo de Sanjuán. Alcalá Zamora retratat en la Constitució de la Segona República espanyola, 1931.

Arxiu del Congrés dels Diputats d'Espanya.

ELS PRESIDENTS DEL GOVERN:

- 1- **Niceto Alcalá-Zamora y Torres** (1931)
Partit Republicà Progressista
- 2- **Manuel Azaña Díaz** (1931-33/1936)
Acció Republicana
- 3- **Alejandro Lerroux García** (1933/1934/1935)
Partit Republicà Radical
- 4- **Diego Martínez Barrio** (1933/1936)
Partit Republicà Radical
- 5- **Ricard Samper Ibáñez** (1934)
Partit Republicà Radical
- 6- **Joaquín Chapaprieta y Torregrosa** (1935)
Independent
- 7- **Manuel Portela Valladares** (1935-1936)
Independent
- 8- **Augusto Barcia Trelles** (1936)
Izquierda Republicana
- 9- **Santiago Casares Quiroga** (1936)
Izquierda Republicana
- 10- **José Giral Pereira** (1936)
Izquierda Republicana
- 11- **Francisco Largo Caballero** (1936-1937)
Partit Socialista Obrer Espanyol
- 12- **Juan Negrín López** (1937-1939)
Partit Socialista Obrer Espanyol

RICARD SAMPER

ALCALDE DE VALÈNCIA I PRESIDENT DE LA II REPÚBLICA ESPANYOLA

K-HITO. Caricatura de Ricard Samper, el valencià president del Govern, 1934. Revista *Gutiérrez*.

L'advocat Ricard Samper Ibáñez (València, 1881-Ginebra, 1938) va ser l'únic valencià president del Govern durant la Segona República espanyola. Afiliat al partit de Blasco Ibáñez i col·laborador del diari *El Pueblo*. Regidor de l'Ajuntament de València entre 1911 i 1920, alcalde entre 1920 i 1922. Ministre de Treball, d'Indústria i Comerç el 1933, President del Govern, el 1934, i president del Consell d'Estat, el 1935, dins del Partit Republicà Radical. El 1936, es va exiliar a Ginebra després del colp d'Estat contra el Govern de la República, dos anys després va morir a l'exili.

2.4. Els alcaldes de la València republicana

Els huit alcaldes de València durant la Segona República espanyola (1931-1939)

Segell oficial de l'Alcaldia de València vigent durant la Segona República (1931-1939)

- 1- **Vicent Marco Miranda** (1931)
Partit d'Unió Republicana Autonomista
- 2- **Agustín Trigo Mezquita** (1931)
Partit d'Unió Republicana Autonomista
- 3- **Vicent Alfaro Moreno** (1931-32)
Partit d'Unió Republicana Autonomista
- 4- **Vicente Lambies Grancha** (1932-34)
Partit d'Unió Republicana Autonomista
- 5- **Manuel Gisbert Rico** (1934-36)
Partit d'Unió Republicana Autonomista
- 6- **José Olmos Burgos** (1936)
Partit d'Unió Republicana Autonomista
- 7- **José Cano Coloma** (1936-37)
Izquierda Republicana
- 8- **Domingo Torres Maeso** (1937-39)
CNT

En total huit alcaldes van ser els que van dirigir el destí de la ciutat de València durant el període republicà. El partit fundat per Blasco Ibáñez va ser el que va governar fins a 1936, any en què es va formar el Front Popular, coalició dels partits d'esquerres, liderats per *Esquerra Valenciana* i *Izquierda Republicana*.

El primer alcalde republicà, encara que el seu mandat es va reduir a un dia, va ser Vicent Marco Miranda, figura destacada en la política valenciana, el 1934 va deixar el PURA al costat de Vicent Alfaro i van fundar *Esquerra Valenciana* amb la finalitat de defensar des d'unes

polítiques d'esquerres -més adequades als temps de la Segona República- l'Estatut d'Autonomia del País Valencià. L'1 de febrer de 1939, va participar en l'última sessió de les Corts de la República espanyola celebrades en el castell de Sant Ferran de Figueres (Catalunya).

El segon alcalde del període republicà va ser Agustín Trigo Mezquita, reconegut farmacèutic i protector del patrimoni artístic valencià. Va destacar per la seua obstinació a sol·licitar l'Estatut d'Autonomia per al País Valencià, així com l'ensenyament en valencià per a les escoles. Va nomenar Fill Adoptiu de la ciutat el doctor Fernando G. Rodríguez Fornos i va inaugurar el primer monument artístic del període republicà dedicat al llaurador valencià, obra de l'escultor Carmel Vicent. No obstant això este alcalde serà més aviat conegut pel seu refresc de taronja patentat i que en l'actualitat continua distribuint-se, el Trinaranjus.

Serà Vicent Alfaro Moreno -tercer alcalde del període republicà- el que comence a desenvolupar les polítiques d'acord amb els nous temps. Cal tindre en compte que el mandat del primer alcalde va durar un dia i el del segon a penes cinc mesos per motius de salut, de manera que Alfaro va prendre possessió com a alcalde de València de manera interina a l'octubre de 1931.

Vicent Alfaro va ser un dels alcaldes més destacats del període republicà. El fet de arribar a alcalde amb 30 anys era alguna cosa poc

habitual en aquella època. Va saber transmetre la seua joventut a la ciutat que reclamava una autèntica transformació. Per a això va activar immediatament la reforma urbana i va iniciar un considerable nombre de projectes que estaven paralitzats des de feia anys, com la plaça d'Emilio Castelar (hui de l'Ajuntament) o l'obertura de l'avinguda de l'Oest.

K-Hito. *Caricatura de Vicent Alfaro, alcalde de València, 1932. Gutiérrez.*

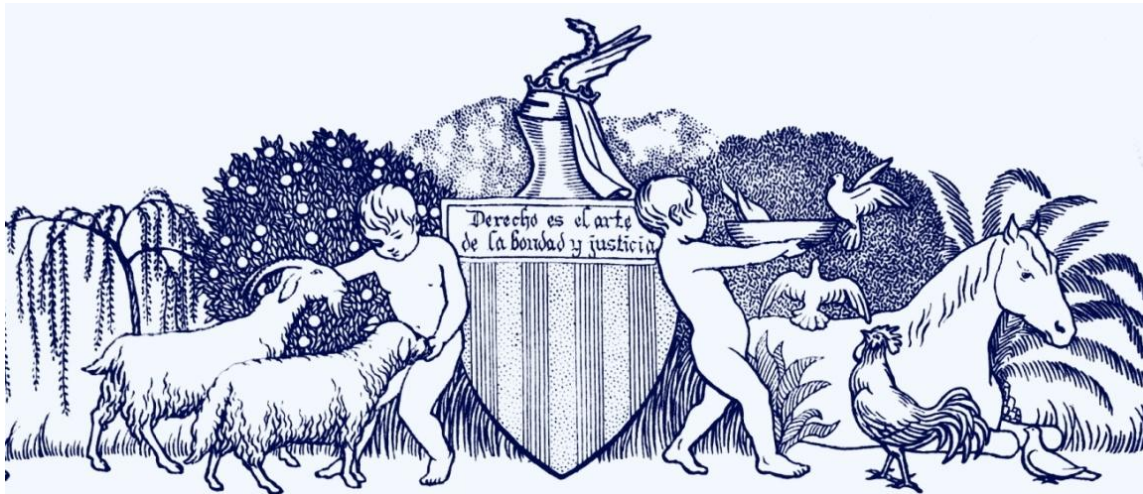
Les mesures que va anar adoptant Alfaro van ser fruit de l'entusiasme després d'anys d'espera fins a l'arribada la República, de manera que va procedir a la secularització del cementeri municipal i al canvi de nomenclatura de la guia de carrers de la ciutat en la qual destaca la sensibilitat, fins i tot futurista de l'alcalde, per el fet de voler recuperar la memòria històrica en la primerenca data de 1932. Això es va exemplificar en tornar a col·locar i inaugurar la placa retoladora de marbre de la desapareguda avinguda de Blasco Ibáñez -adjunta a la plaça de l'Ajuntament- i que havia retirat la dictadura de Primo de Rivera l'any 1927.

Una altra de les mesures importants que va prendre Vicent Alfaro com a alcalde va ser dedicar el seu mandat a l'escriptor Blasco Ibáñez amb la sol·licitud de repatriació de les seues restes mortals que descansaven en la localitat francesa de Menton. Això va ser l'inici d'un gran projecte per a construir un mausoleu monumental que custodiara el cos de Blasco, que va quedar la seua realització en mans de l'arquitecte Javier Goerlich i de l'escultor Marià Benlliure.

La sensibilitat pels animals i plantes de l'alcalde Alfaro va situar València com una de les ciutats més rellevants de la República per a vetlar pel medi ambient. D'ací la seua participació activa en la Societat Protectora d'Animals i Plantes de València -primera entitat d'estes característiques del país-, raó per la qual al març de 1932 va atorgar el títol de president honorari.

Finalment, cal destacar també del període de mandat de Vicent Alfaro la seua reforma en l'Ajuntament de València dels nous símbols de l'Estat. Per a això es va encarregar a l'escultor Vicent Beltrán Grimal que realitzara una al·legoria de la República espanyola amb la finalitat de presidir del saló de sessions i al pintor Lluís Dubón dos al·legories referents a Espanya i València per a decorar els arcs que descansen sobre els accessos del mateix recinte.

Andrés Goñi (detall). *Títol atorgat a Vicent Alfaro com a president honorari de la Societat Protectora d'Animals i Plantes de València. 1932.*

Després de la dimissió de Vicent Alfaro, a causa de les manifestacions produïdes per la ineficàcia del cos de bombers en l'incendi de la seu de la Universitat de València, va prendre possessió com a nou alcalde Vicente Lambies al juny de 1932. El seu govern es va limitar pràcticament a parilitzar la reforma urbana d'Alfaro i a inaugurar els projectes que este havia iniciat com ara el Mercat de les Flors en la reforma de la plaça d'Emilio Castelar, el monument a Sorolla en la

platja de la Malva-rosa i la repatriació del cos de Blasco Ibáñez a València.

La València somiada amb la reforma urbana per l'ideari blasquista, el progrés, així com autèntiques polítiques futuristes, s'havien paralitzat en gran manera; a més, la greu crisi ideològica interna del PURA va fer que Vicente Lambies acabara presentant la seua dimissió al novembre de 1934. Manuel Gisbert va ser el nou alcalde de València, moment en el qual la crisi interna del partit va provocar el sorgiment d'un altre més proper a les polítiques modernes i de progrés més fidels a l'ideari de Blasco Ibáñez. Sorgirà així *Esquerra Valenciana*. Com fets destacats del mandat de Gisbert, trobem la col·locació de la primera pedra de l'Ateneu Mercantil, així com el començament de la reforma de l'actual plaça de la Reina.

Les eleccions de 1936 van donar el triomf al Front Popular. Gisbert va presentar la seua dimissió i va ser rellevat per un altre membre del PURA fins a la definitiva composició del nou govern. Esta responsabilitat –que va durar a penes un mes– la va atresorar José Olmos Burgos, un conegut agricultor valencià. Després del seu cessament és triat com a nou alcalde de València José Cano Coloma, per primera vegada el blasquisme deixava de governar la ciutat dins del període republicà. Cano Coloma, d'Izquierda Republicana, és hui popularment conegut per ser alcalde en el moment en què es produïx el colp d'estat contra el Govern legítim de la República, per la qual cosa

va haver de prendre importants mesures, moltes d'estes relacionades amb la salvaguarda del patrimoni artístic que estava exposat als bombardejos de l'aviació feixista.

El 7 de novembre de 1936, el Govern es trasllada a València i situa les Corts de la República en el saló de sessions de l'Ajuntament fins a la seua definitiva ubicació en la Llotja. Es va celebrar també en este espai el *II Congrés Internacional d'Escriptors per a la Defensa de la Cultura*. En eixe moment es produïx el segon canvi de nomenclatura de la guia de carrers més rellevant del període de la València republicana –el primer s'havia produït durant el mandat de Vicente Alfaro– i dels més rellevants de la República espanyola, mostra de la sensibilitat i consciència de memòria històrica en estos primerencs moments, fins i tot en conflicte bèl·lic.

Des d'aleshores la guia de carrers valenciana ha hagut d'esperar més de huitanta anys per a tornar a prendre consciència de la memòria històrica en l'acció de canviar el nom de 51 carrers, per a retornar la dignitat a tantes persones i motius que havien passat a l'absolut oblit, així com eliminar qualsevol vestigi que recorde l'horror del període de la dictadura.

2.5. Els carrers de la València republicana

NOVA NOMENCLATURA

EN SUBSTITUCIÓ DE/D':

1936-1939

Avenida de la Unión Soviética	Paseo de Valencia al Mar
Avenida de México	Navarro Reverter
Gran Vía Buenaventura Durruti	Marqués del Turia
Plaza de la Generalitat Catalana	Cánovas
Calle de Margarita Nelken	Isabel la Católica
Calle de Largo Caballero	San Vicente
Avenida de Lenin	Puerto
Calle Capitán Navacerrada	General Tóvar
Calle Capitán Tejero	Sangre
Calle Socorro Rojo	Abadía de San Martín
Calle Metalurgia	Caballeros
Calle Miliciano Juan Marco	Beato Gaspar Bono
Calle Periodista Sirval	Barcas
Calle Máximo Gorki	Comedias
Plaza de la Senyera / Plaza Roja	Tetuán
Calle Maestro Ripoll	Beneficencia
Calle Solidaridad	Pizarro
Calle de Los Águilas	Martín
Calle Gonzalo Navacerrada	Conde Altea
Plaza Teniente Castillo	Conde de Carlet
Calle Hermanos Luna Espert	Conde Montornés
Calle Salvador Seguí	Conde Salvatierra

Plaza García Lorca	Conde del Real
Plaza Vinatea	Constitución
Calle Fraternidad	Convento
Calle Pasionaria	Corona
Plaza de Galán y García Hernández	Cruz
Calle Dolores Ibárruri	Chapa
Calle Ángel Pestaña	Don Juan de Austria
Calle de La Vega	Don Bosco
Calle FAI	Doctor Sumsi
Santiago García	Horneros
Plaza Pioneros	Compañía
Calle Industria Vidriera	Jesús
Calle UGT	Jesús y María
Calle Miliciano M. Sánchez	Juan Bautista Marco
Calle Instituto Candela	Manuel Candela
Calle Alférez Esteve	Marqués de Bellet
Calle del Teniente Fabra	Marqués de Caro
Plaza de Ferrer y Guardia	Pellicers
Plaza de José Pardo Aracil	Portal Nuevo
Avenida Cortes Valencianas	Camino Real de Madrid
Calle Francisco Ascaso	Rosario
Calle Libertarios	San Antonio
Plaza 11 de febrero	San Agustín
Plaza Madera	San Andrés
Calle Stalin	San Andrés
Plaza Impresor F. Faus	San Bartolomé
Plaza Miliciano C. Escrivá	San Bult
Calle Tripulación Komsomol	San Fernando
Plaza Derechos del Niño	San Luis Bertrán
Plaza Miliciano Rojo	Santa Mónica
Calle Aída Lafuente	San Pedro

Calle Renovación	San Pedro Nolasco
Calle Doctor Isaac Puente	San Pedro Pascual
Calle Tomás Meabe	San Ramón
Calle Fernando de Rosas	Santa Teresa
Calle Isidro Escandell Úbeda	Santo Tomás
Calle Martínez Barrio	Sevilla
Calle Sanchis Pascual	Sogueros

Inauguració de la placa de la nova plaça de la Generalitat Catalana. València 15 de novembre de 1936.

2.6. València, ciutat refugi de la República

L'últim alcalde republicà de València va ser Domingo Torres Maeso, membre de la Confederació Nacional de Treballadors (CNT). Durant el seu mandat es va desenvolupar la construcció de refugis antiaeris en un total aproximat de 43, independentment de l'habilitació de soterranis. Cal tindre en compte que València va patir més de 400 atacs aeris, i de la mateixa manera que a Guernica, directament contra la població civil, que van ocasionar milers de morts i ferits, així com un dany irreparable per al patrimoni amb vora mil edificis afonats.

La circumstància de València com a capital de la República, així com la seua resistència al colp militar va fomentar l'augment de reforços de la seguretat ciutadana. Per a això es va procedir a la construcció *ex novo* dels refugis antiaeris coberts per una estructura arquitectònica de formigó. El més rellevant, quant a valor patrimonial i artístic d'estos refugis, és la seua estructura, així com les lletres que anunciaven on es trobaven ubicats. Cal destacar que tots tenen una mateixa composició i este disseny tipogràfic art-déco que es va fer exclusivament per a esta finalitat. Esta acció és mostra, a més del desenvolupament artístic que hi havia a la València republicana, perquè hui estos refugis, a més de ser

símbols de l'horror de la guerra, ho són també d'una ciutat que va ser refugi de la cultura.

REFUGIO

Refugi escolar antiaeri de l'Ajuntament de València, 1937.

2.7. Els nous símbols

de la II República

Escut d'Espanya vigent durant el Govern provisional (1868-1871), Primera República Espanyola (1873-1874) i Segona República espanyola (1931-1939)

Al·legoria de la Segona República espanyola en l'anvers de la moneda d'1 pesseta encunyada a Castelló, 1937

Amb la proclamació de la Segona República espanyola, el 14 d'abril de 1931, es va procedir a l'immediat canvi dels símbols de l'Estat relatius a la monarquia borbònica. Principalment tres són els elements que personifiquen la nació:

LA BANDERA

L'ESCUT

L'EFÍGIE DEL REI O AL·LEGORIA

Pel que fa a la bandera, es va adoptar per Decret, del 27 d'abril de 1931, la bandera tricolor roja, groga i morada.

Quant a l'escut, la República espanyola va recuperar el vigent durant el Govern provisional de 1868 i la I República de 1873. Les diferències més notables d'este nou escut, sorgit en el segle XIX, va ser incloure els quaters de la Corona d'Aragó i del Regne de Navarra –perquè fins a eixe moment tan sols es mostrava els de Castella, León i Granada–, així com eliminar l'escussó central de la Casa de Borbó-Anjou i substituir la corona reial per la mural.

Finalment, es va procedir a retirar els retrats del monarca de tots els centres i institucions públiques, així com de tots els elements oficials de l'Estat com ara les monedes, segells de Correus, etc. Durant la monarquia el mateix retrat o efigie del rei tenia també la funció de personificar la nació espanyola; no obstant això, el Govern provisional de 1868 va recuperar per al nou sistema monetari de la pesseta l'al·legoria com a alternativa a l'efigie del rei, circumstància que no es donava des dels temps de la República romana amb les encunyacions d'Hispania. Així doncs, la Segona República espanyola adoptarà l'al·legoria¹ com a personificació de la nació i modificarà, en la majoria dels exemples, l'al·legoria d'Espanya, ja existent, amb elements i atributs republicans com el barret frigi o la corona mural per a encarnar el nou sistema.

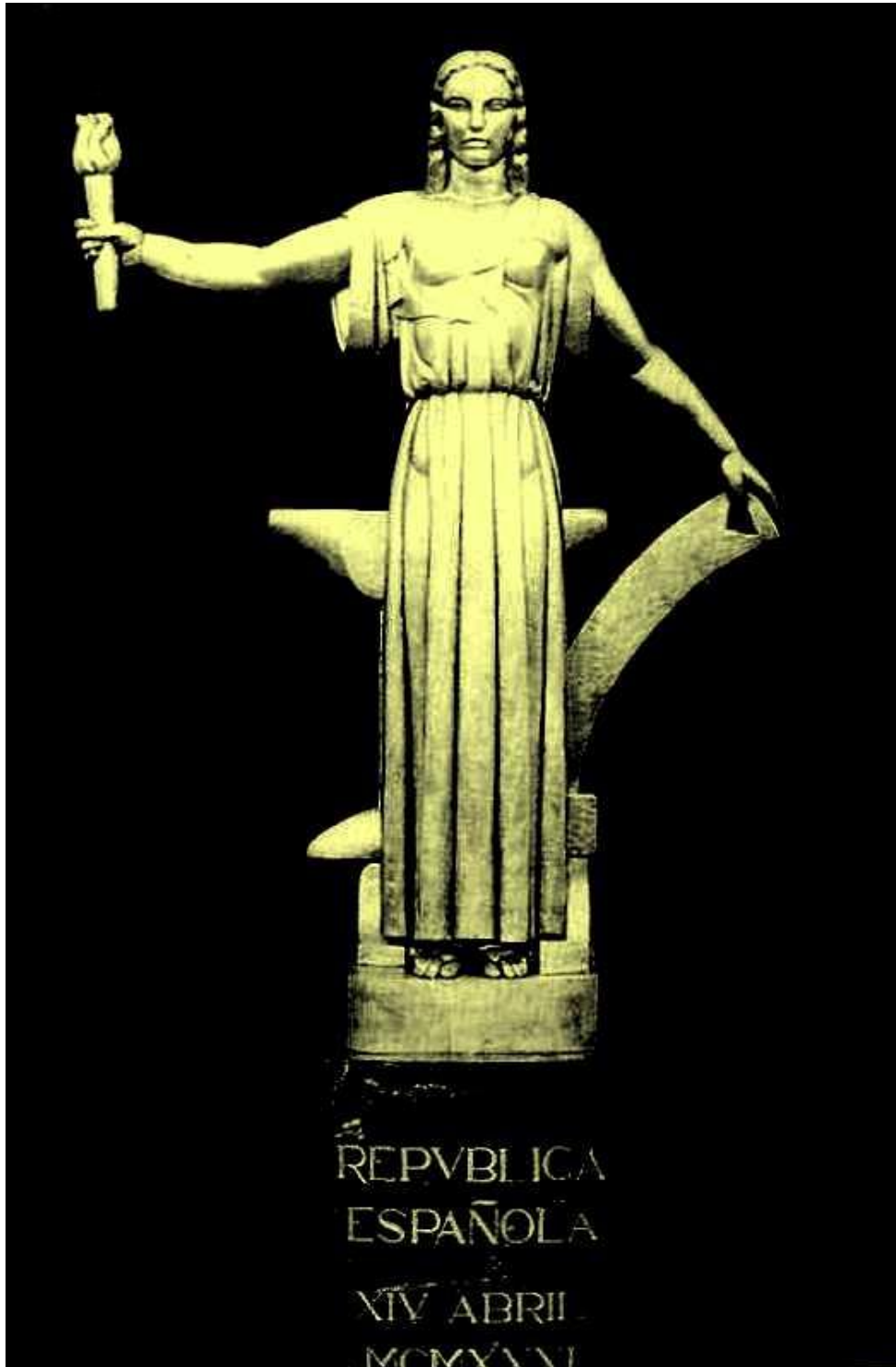
¹ AL·LEGORIA: “Símbolo”. Representació d'una cosa o d'una idea abstracta per mitjà d'un objecte que té amb ella certa relació real, convencional o creada per la imaginació de l'artista. Diccionari Español, María Moliner, Ed. Gredos.

A València es té constància que per a la constitució del nou Ajuntament republicà, el 16 d'abril ja s'havia retirat el retrat del rei Alfons XIII del saló de sessions i col·locat en el seu lloc una al·legoria de la República. L'obra seleccionada pel govern blasquista data de 1868 i té per títol *El triomf de la llibertat*. Representa una al·legoria republicana pintada per José Gastaldi y Bo i pertany a la pinacoteca de l'Ajuntament. Sens dubte va ser la millor opció davant la falta de temps per un nou disseny. Esta obra al·legòrica sota la qual es va proclamar la República a València s'exposa en l'actualitat en el Museu de la Ciutat.

Pocs dies després es va procedir a col·locar als peus d'este quadre un bust de marbre, al·legoria de la II República espanyola. Una còpia en ceràmica es conserva actualment en el Museu d'Història de València. Estes dos obres van presidir el saló de sessions de l'Ajuntament fins al 14 d'abril de 1932, moment en què va ser inaugurada la colossal escultura *Al·legoria de la Segona República espanyola* de Vicente Beltrán Grimal.

Al costat d'esta nova al·legoria i a petició de l'alcalde Vicent Alfaro, el pintor valencià Lluís Dubón va ser l'encarregat d'elaborar el 1932 dos al·legories més que representen la República espanyola i la València republicana, amb el propòsit de situar-les en les dos finestres termals cegues que hi ha sobre els accessos d'entrada a l'hemicicle i així completar la decoració d'este espai. Cal destacar l'al·legoria al·lusiva a València, per tractar-se de l'única pintura conservada en un espai públic

i institucional en estil art-déco, a més de ser el primer nu femení en un espai d'estes característiques en la ciutat, com a mostra de les llibertats i esperit democràtic de la República.

Vicente Beltrán. *Allegoria de la República española*. Ajuntament de València (desparegada), 1932.

Luis Marchionni. *Al·legoria d'Espanya* en l'anvers de la moneda de 5 pessetes del Govern provisional, 1869.

Lluís Dubón (esbossos). *Al·legories republicanes d'Espanya i de València*. Saló de sessions de l'Ajuntament de València, 1932.

A més, amb l'al·legoria de la València republicana se simbolitzava el suport del poble valencià al nou règim. Per a això el pintor Dubón va decidir representar la figura femenina recolzada, a l'estil de les monedes de la Hispània romana i de la mateixa manera que la va representar el gravador Luis Marchionni en la primera moneda de 5 pessetes de 1869. Potser va ser esta pintura la que va motivar la posterior presència d'al·legories al·lusives a la València republicana amb esta composició del nu femení en cartells realitzats per a la Fira de

Juliol o per a les Falles, per artistes com Enric Pertegàs, Fernando Cabedo, Manuel Monleón o el mateix Dubón com la que va realitzar el 1936 per al cartell de guerra del partit Esquerra Valenciana.

Amb estes tres noves obres al·legòriques introduïdes en l'Ajuntament de València per a personificar la República es completava en este edifici els principals canvis simbòlics del nou sistema. D'altra banda en les altres institucions i centres públics es va procedir a efectuar estos, encara que de forma més pràctica i econòmica, de manera que s'hi va substituir el retrat del rei per una estampa o gravat amb l'al·legoria de la República com a nova personificació de la nació. Una d'estes estampes i de les més difoses per tot el Llevant i part d'Espanya, va ser la que va realitzar el cartellista valencià Juan José Barreira, amb una imatge a manera de matrona romana amb barret frigi.

Lluís Dubón. *Al·legoria de la València republicana*. Saló de sessions de l'Ajuntament de València. 1932.
Foto: Néstor Morente.

3. Metodologia

La nostra proposta metodològica es basa en tres fases clarament definides, que formen un cos coherent amb el treball didàctic exposat.

A) Treball anterior a la investigació de camp per tal de remarcar la motivació del tema i la preparació d'este.

En el treball d'aula previ, l'alumnat s'ha de documentar sobre l'època històrica, tant sobre la base de la informació de la guia didàctica del professorat, com de la bibliografia tècnica.

En esta fase s'ha d'estudiar la interrelació de l'època de la València republicana amb fets històrics anteriors i posteriors. D'esta manera s'evitarà el monolitisme històric que secciona l'esdevenir de la història. La didàctica del temps és fonamental per a la comprensió global de la història.

El factor espai ha de ser també considerat metodològicament. L'estudi planimètric, i fins i tot, segons casos, cartogràfic, previ a l'eixida, redunda molt positivament en el desenvolupament de l'aptitud espacial de l'alumne; i, a un nivell més específic, aporta coneixements i orienta sobre l'urbanisme de l'època històrica i sobre les parades i llocs més característics del recorregut.

La motivació i iniciació en la temàtica de la València republicana, es pot promoure amb l'elaboració i realització d'una enquesta a

familiars, veïnat, alumnat del centre docent, etc., sobre el coneixement que tenen sobre els rastres i vestigis en llocs valencians, així com vivències personals de les quals puguen haver sigut testimonis.

En esta fase es poden realitzar les activitats proposades següents, tant en la *Guia didàctica del professorat*, com en la *Guia didàctica de l'alumnat*:

- Jocs històrics
- Lectures
- Activitats de preparació com ara estudis de plans o reconstruccions recreatives.

B) Treball de camp pròpiament:

En esta fase didàctica es realitza el circuit historicoartístic, que comprén:

-Un itinerari històric per l'àrea urbana en relació amb el període de la València republicana.

- Visites als monuments més destacats d'este període.

- Visita al refugi antiaeri de l'Ajuntament de València.

En l'eixida al medi es treballaran les activitats estructurades proposades en la *Guia didàctica de l'alumnat*.

C) Treball en l'aula: dut a terme amb posterioritat a les observacions de camp en la *Guia didàctica de l'alumnat*.

Este esquema de treball, usual en l'estudi de l'entorn, és aplicable a la realitat de la dinàmica educativa des de diversos enfocaments.

Les activitats de camp plantegen la formulació d'hipòtesis o treballs d'aprofundiment, que requerixen un estudi de consulta i esbrinament documental en l'aula.

Ja en l'aula, al retorn del medi urbà, es duen a terme activitats proposades en la *Guia didàctica de l'alumnat*:

- Reflexió
- Ampliació
- Aprofundiment

Per a aquells professors o professores que preferisquen seguir un model didàctic menys dirigit i més basat en la investigació en equip dels seus i de les seues alumnes, sense seguir necessàriament l'itinerari plantejat, proposem els següents temes d'investigació amb independència dels que puguen sorgir en l'aula:

- En quin edifici es van instal·lar les Corts després del seu trasllat a la ciutat de València com a capital de la República?
- Quants alcaldes van dirigir la ciutat de València durant la Segona República espanyola?

- Quines manifestacions artístiques van predominar durant la València republicana?

- Com ha evolucionat l'entramat urbanístic des d'aleshores?

- Quines tipologies de refugis antiaeris van existir en la València republicana?

- Quin valencià va ser president del Govern durant la Segona República espanyola?

Bibliografia

- AA.VV. *València Capital Cultural de la República (1936-1937). Antología de textos i documents*. València: Generalitat Valenciana-Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1986.
- AA.VV. Ricard Boix: escultures i dibuixos, antología 1924-1992. Valencia: Conselleria de Cultura, Educació i Esport, 2005.
- AA.VV. *València capital cultural de la República (1936-1937)*. València: Manuel Aznar Soler (Editor), Consell Valencià de Cultura, 2 vol., 2007.
- AA.VV. Catálogo de la exposición *La Modernitat Republicana a València-Innovacions i pervivències en L'Art Figuratiu (1928-1942)*. València: Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat, 2016.
- AA.VV. *València Republicana Societat i Cultura*. València: Ajuntament de València, 2016.
- AGRAMUNT LACRUZ, Francisco. Diccionario de artistas valencianos del siglo XX. Valencia: Albatros, 1999.
- AGULLÓ DÍAZ, M^a del Carmen. "El cuerpo femenino de la Nación: de la Alegórica Libertad a la realidad de la moderna ciudadana republicana". Catálogo de la exposición *La Modernitat Republicana a València-Innovacions i pervivències en L'Art Figuratiu (1928-1942)*. València: Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat, 2016.
- ALEDÓN, José María. Historia de la Peseta. Madrid: Real Casa de la Moneda Fábrica Nacional de Moneda y Timbre, 2002.
- AZNAR SOLER, Manuel. *València Capital de la República (1936-1937)*, 2 volúmenes. València: Consell Valencià de Cultura, 2007.
- BLASCO CARRASCOSA, Juan Ángel. La escultura valenciana en la Segunda República. Valencia: Excmo. Ayuntamiento de Valencia, 1988.
- BLASCO IBÁÑEZ, Vicente. *¡Viva la República!* València: Casa Editorial de M. Senent, 2 vol, 1893.
- CAMPOAMOR, Clara. El voto femenino y yo. Madrid: Editorial Horas y Horas, 2006.

- CARBONELL TATAY, Amparo. El escultor Vicente Beltrán. Valencia: Universitat Politècnica de València, 1996.
- CARRIÓN, Lucila Aragón; TESTOR, José María Azkárraga; BONET, Juan Salazar. *Guía Urbana. València 1931-1939: La ciudad en la II República*. València: Publicacions Universitat de València, 2011.
- COMPANY, Rafael. “Las Complejidades de la Modernidad en el Arte Figurativo: Valencia de una Dictadura a otra”. Catálogo de la exposición La Modernitat Republicana a València-Innovacions i pervivències en L'Art Figuratiu (1928-1942). Valencia: Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat, 2016.
- CUCÓ I GINER, Alfons. *Sobre la ideologia blasquista*. València: Tres i Quatre, 1979.
- GALDÓN, Edelmir et al. *En defensa de la cultura: València, capital de la República (1936-1937)*. València: PUV, 2008.
- GRACIA, Carmen. *Arte valenciano*. Madrid: Editorial Cátedra, 1998.
- JUST I GIMENO, Juli. *Blasco Ibáñez i València*. València: Ediciones Alfons el Magnànim, 1990.
- LAGUNA PLATERO, Antonio. *El Pueblo. Historia de un diario republicano 1894-1939*. València: Ed. Alfonso el Magnánimo, 1999.
- MONTOLIU SOLER, Violeta. *Monumentos conmemorativos de Valencia. Memoria esculpida de una ciudad:1875-1936*. Valencia: Real Academia de la Cultura Valenciana, 2002.
- MORENTE Y MARTÍN, Néstor. *El Art Déco en la Imagen Alegórica de la II República Española en Valencia: Vicente Alfaro Promotor de las Artes*. Tesis Doctoral. Universitat de València, 2016.
- PÉREZ PUCHE, Francisco. *50 alcaldes (el ayuntamiento de Valencia en el siglo XX)*. València: Editorial Prometeo, 1979.
- RAMÍREZ, Néstor; CANO COLOMA, José. *Vientos contrarios, recuerdos biográficos de José Cano Coloma*. Valencia: Ayuntamiento de Valencia, 1983.
- RUIZ RODRIGO, Cándido. *Política y educación en la II República. Valencia 1931-1936*. València: Universitat de València, 1993.
- VIADEL I GIRBÉS, Francesc. *Vicent Marco Miranda 1880-1946*. Barcelona: Fundació Josep Irla, Colecció: Biblioteca de l'Esquerra Nacional, 2015.

Apèndix documental

1. RUTA DE LA VALÈNCIA REPUBLICANA

PUNT 1:

- a) Refugi antiaeri de l'Ajuntament de València
- b) València en la memòria
- c) Saló de sessions de l'Ajuntament de València
- d) Galeria dels alcaldes republicans

PUNT 2:

- a) La Llotja, seu de les Corts espanyoles el 1937

PUNT 3:

- a) Refugi antiaeri del carrer de Dalt/Ripalda
- b) La modernitat republicana a València
- c) Refugi antiaeri del carrer dels Serrans

PUNT 4:

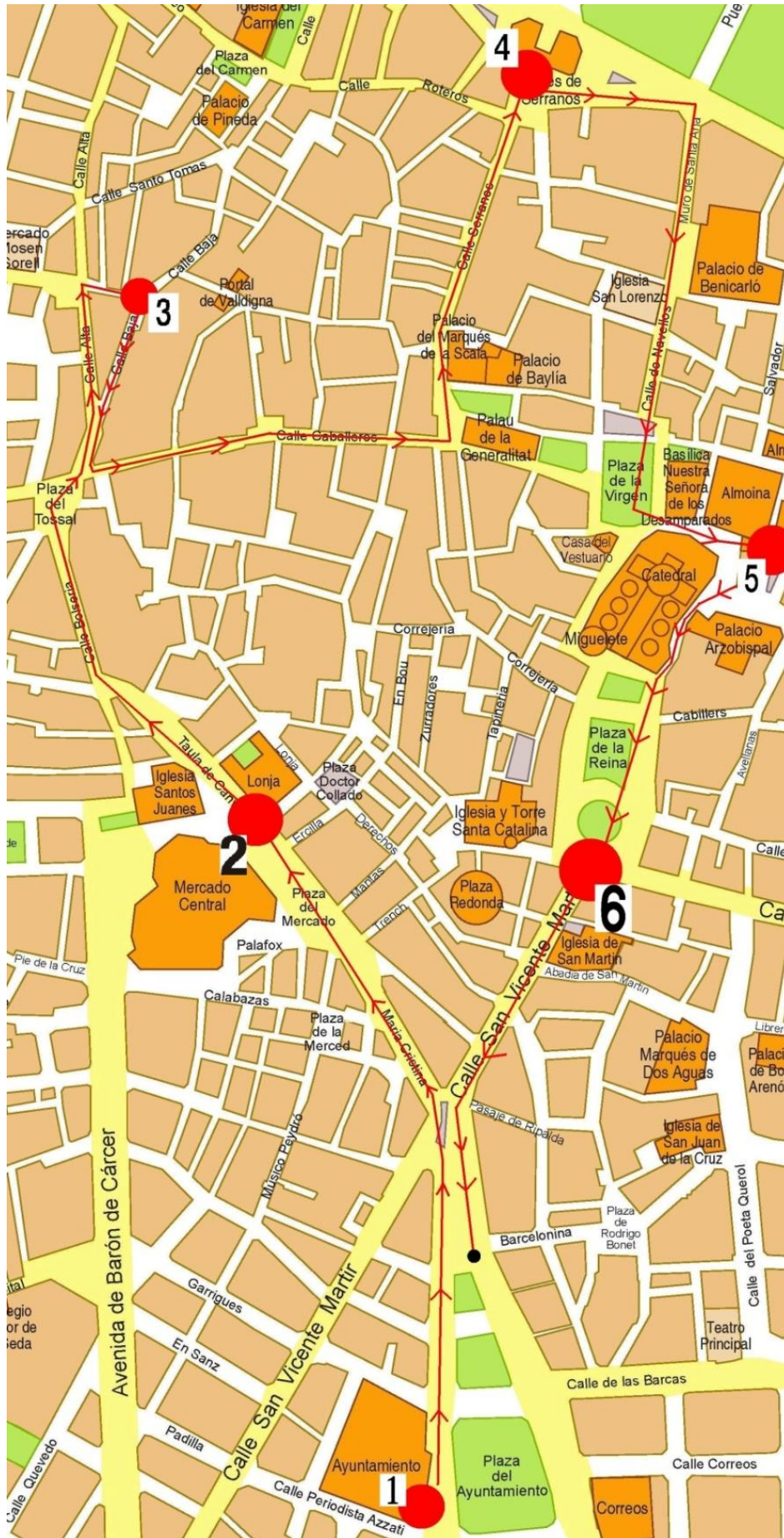
- a) Torres dels Serrans
- b) Corts Valencianes

PUNT 5:

- a) Palau del Marqués de Campo

PUNT 6:

- a) Carrer de la Pau

Ruta de la València
 republicana. Projectes
 Educatius
 Ajuntament de
 València.

2. VALÈNCIA EN LA MEMÒRIA

<http://www.museosymonumentosvalencia.com/valenciaenlamemoria/>

3. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA

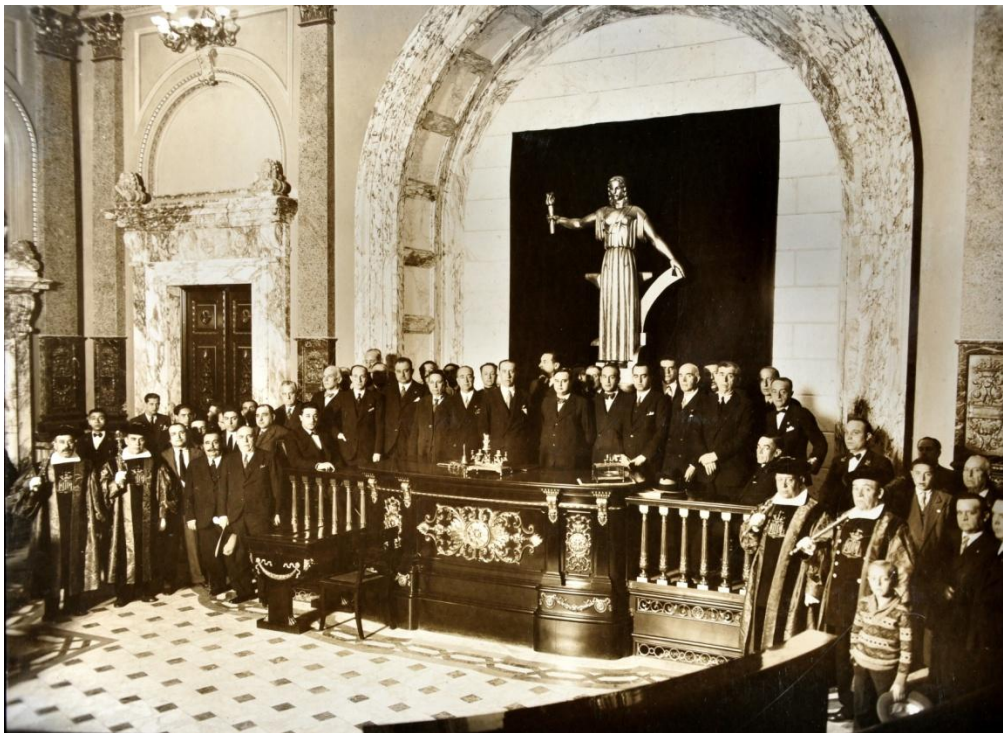

Andrés Goñi (detall). *Al·legoria de València com a protectora dels animals i de les plantes. Boletín de la Sociedad Protectora de Animales y Plantas de València, 1931.* (Foto: Néstor Morente)

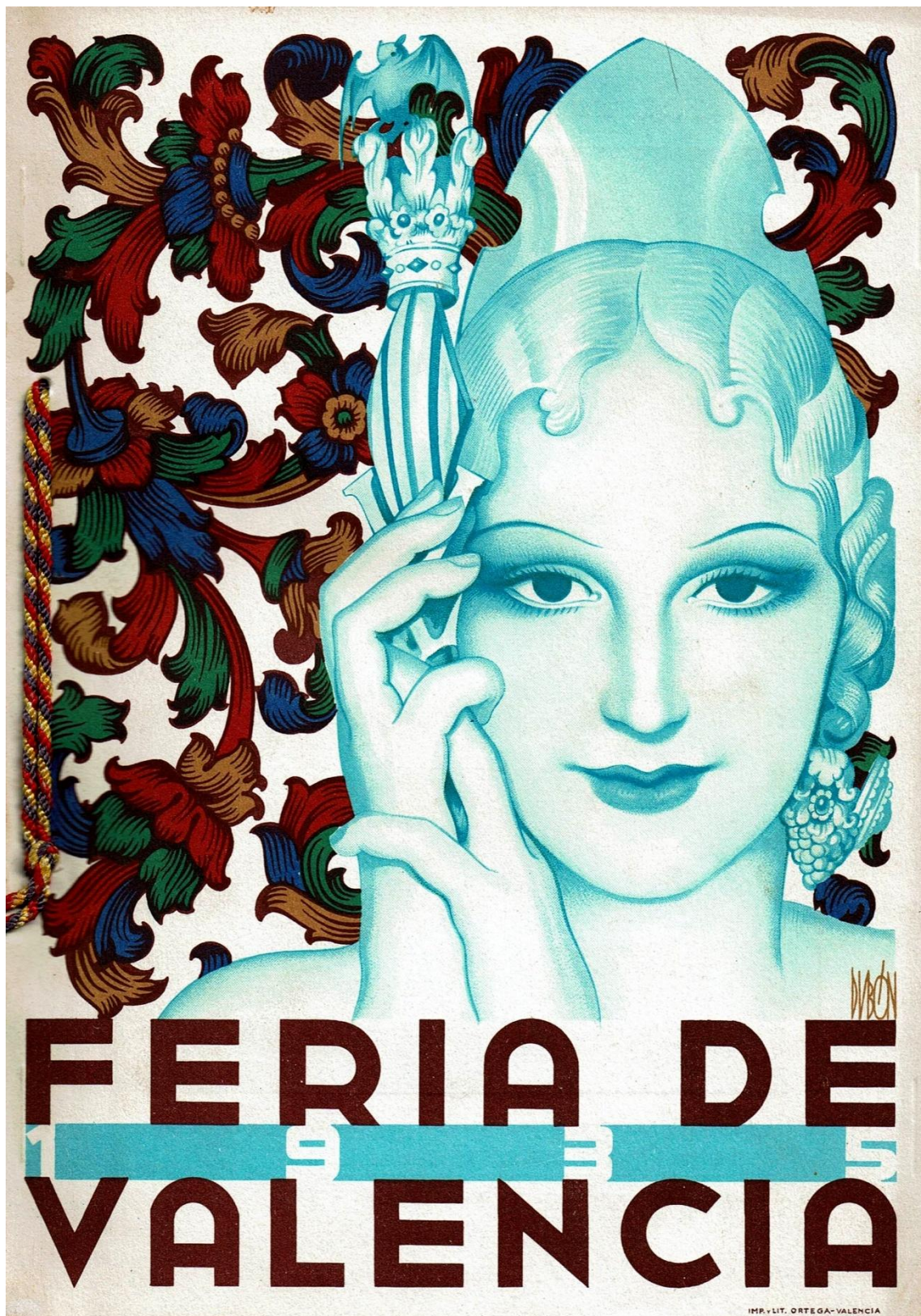

Mítinq republicà realitzat en la Plaça de Bous de València per a les eleccions municipals del 12 de abril de 1931. Foto: col·lecció particular.

Inauguració de l'al·legoria de la Segona República en el saló de sessions de l'Ajuntament de València. 1932. Arxiu Històric Municipal de València.

Lluís Dubón. *Al·legoria de València*, 1935. Programa Fira de València. Col·lecció particular.

